

*Адриана Сърбова**

МОРФОЛОГИЯ НА СЪВРЕМЕННОТО САКРАЛНО ПРОСТРАНСТВО. САКРАЛНИ ПРОСТРАНСТВА ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ

Adriana Sarbova

MORPHOLOGY OF THE CONTEMPORARY SACRED SPACE. SACRED SPACES DURING A PANDEMIC

Abstract: The COVID-19 pandemic has undoubtedly been the main theme in the last two years (2020–2021). Different kinds of restrictions affected almost all social processes. But apart from the negative effects, the pandemic was the reason for a slowdown in the lifestyle of most people. The halt in the constant traffic and tourism reduced pollution in the cities, and for the first time in a long period, the blue sky could be seen above cosmopolitan cities. Wild animals appeared in urban places. Nature seemed to recover from the harmful impact of man. My observations also show different kinds of change in people's life related to rediscovering forgotten values and the need for a new kind of spirituality. The social restrictions shifted people's attention towards their inner self. This article presents two architectural spaces in the wide frame of the revised term *contemporary sacred space*. The goal of the study is to reveal specific characteristics of sacred spaces, created during the pandemic, and how this extreme situation outlined the new (or rather well forgotten) values and spiritual searches of society, shaping the model of the contemporary temple.

Keywords: contemporary sacred space; pandemic; path; nature; labyrinth; Borges.

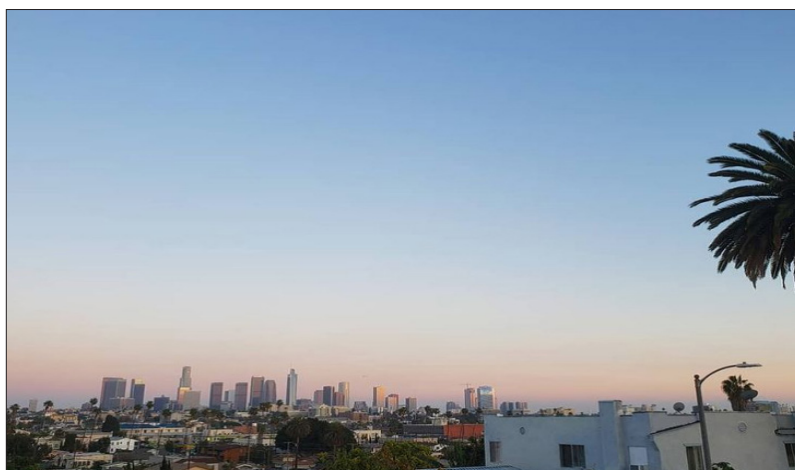
В серия от изследвания на съвременното сакрално пространство, която съм нарекла „Морфология на съвременното сакрално пространство“, извеждам няколко любопитни и до известна степен необичайни негови особености. Две от условията за създаване на силно въздействащо съвременно сакрално пространство са: древни архитектурни модели и създаване на възможност за съзерцание и общуване с природата. Тези две особености считам, че са свързани с високотехнологичната забързана епоха, в която съвременният човек остава откъснат от природата, вследствие на урбанистичните процеси. Оказва се, че не е необходимо една сграда да е религиозен храм, за да може да бъде считана за сакрално пространство¹, което говори за изместване на ценности и приоритети. Намирам за много любопитно, а и важно, че съвременният „храм“ откликва на значими обществени проблеми, като търсене на връзка с природата, свободата, правата на жените, екологията, широтата на погледа, вкл. и насочването му към Космоса. Вярвам, че подобни теми очертават и ценностите на съвременното общество, някои от тях изгубени в хода на цивилизацията, някои все още недостигнати.

* adriana_sarbova@yahoo.com

¹ Goldberger P. 2010 : 228–229.

Може да се каже, че сакралното пространство търси своя съвременен образ, който считам, че днес не се ограничава в строги правила и догми, а по-скоро маркира рамки и дава посоки на търсене, развитие и размишление. Именно две такива посоки очертава настоящата статия.

Обвързаността на архитектурата със социалните процеси в едно общество няма как да избегне най-актуалната тема от последните две години – пандемията от COVID-19. Това, което обаче не можа да ограничи, е изборът на гледна точка към новите условия, които бяха наложени. Гледната точка, избрана и представена в статията, касае наблюдението на няколко положителни явления, между които е и самовъзстановяването на природата. Невижданата от години чистота на въздуха в космополитни центрове, както и поява на диви животни наред големите градове бяха част от „пандемичните“ репортажи, предразполагащи към размишление върху последиците от човешкото въздействие върху природата.

Обр. 1. Лос Анджелис, 2019 г., сн. Филип Петков

Друг важен феномен – следствие на пандемията и изолацията – беше времето, което неизбежно на всекиго му се наложи да прекара сам със себе си, водещо обикновено до съзерцание и размисъл. Откри се и ценност, приемана доскоро за даденост – разходката сред природата и общуването с нея.

Пространствата, които представям в тази статия, за мен са знакови в две отношения. Те се появиха² по време на пандемията, започнала през 2019 г. Същевременно считам, че показват ясно някои важни аспекти в развитието на съвременното сакрално пространство. Единият е свързан с модела на пътя или пътуването, а другият – с посоката на това пътуване – навътре към себе си. Ясно личи и че природата е неотменна част от сакралното преживяване. Храмът представлява пътека сред природата, която обаче отвежда към вътрешния свят на човек.

Двете съоръжения са логично допълнение на „колекцията“ от съвременни сакрални пространства, които отговарят на описаните критерии, а и на нуждите на съвременния човек. Не са посветени на определена религия, въпреки че средата, в която се намират, може да се счита за сакрална по различни причини. Единият е разположен в двора на някогашен манастир във Венеция, а другият – в библейската обстановка на пустиня в Израел.

Първият пример не е архитектурно пространство в класическия смисъл на думата, а лабиринт – Лабиринта на Борхес. Лабиринтите са съоръжения, на които попаднах случайно по време на мое изследователско пътешествие в търсене на сакрални пространства в Швейцария. До едно от тях имаше лабиринт, който представляваше просто маркирана от камъни пътека във формата на т.нар. критски лабиринти³. Пътеката те провокира да я последваш, без да задаваш въпроси или да имаш конкретни очаквания. Тя носи лекотата на игра. Пътеката накрая те отвежда в самото

² Едното съоръжение е създадено преди години, но през 2021 г. е отворено за обществено посещение.

³ Това са лабиринти, които нямат разклонения, водещи в различна посока. При тях има само една пътека, отвеждаща до началото на лабиринта.

начало на лабиринта, за да ти покаже, че отговорът винаги е (бил) в теб и той е свързан с живот в хармония с природата, а тайната на лабиринта е в доверието. Считам, че до голяма степен смисълът на посещението на храм е постигането на същото чувство на спокойствие и доверие в живота, които се пораждат от чистата вяра и осъзнатост. Това ми дава основание да сравня влизането в храм с преминаването през лабиринт. В статията си „*The Labyrinth and the Contemporary Sacred Space*“⁴ изследвам по-подробно темата с лабиринта в древността и днес, като достигам до заключението, че този модел може да бъде считан за съвременно сакрално пространство.

Представеният в настоящата статия лабиринт е всъщност затворен в друг лабиринт, какъвто представлява самият град Венеция с мрежата си от тесни, понякога тупикови улички и криволичеши канали.

2.

3.

4.

5.

Обр. 2. и 3. Снимки от Лабиринта на Борхес. Снимките са на автора
Обр. 4. и 5. Снимки на улици във Венеция. Снимките са на автора

⁴ Sarbova, 2020.

Лабиринтът на Борхес е разположен в непосредствена близост до някогашни манастирски сгради, проектирани от великия архитект Андреа Паладио на остров Сан Джорджо Маджоре.

Обр. 6. Остров Сан Джорджо Маджоре, Венеция, снимката е на автора

Идеята за него възниква още през 1979г., когато английският дипломат, архитект на лабиринти (лабиринтолог) от швейцарски произход Рандол Коут споделя в писмо до обща приятелка с Борхес – Сузана Момбал, че той вижда евентуален мемориал на писателя единствено като лабиринт. Вдъхновение за дизайна му е разказът на Борхес „Градината с разклоняващите се пътеки“⁵. След смъртта на Момбал, нейният племенник Камило Алдао открива писмото и се свързва с архитект Коут. Впоследствие през 2003 г. изграждат Лабиринта на Борхес в семейното ранчо на Момбал – Лос Аламос в Сан Рафаел, Мендоса, Аржентина. През 2011 г. по желание на вдовицата на Борхес е изграден Лабиринт на Борхес на остров Сан Джорджо Маджоре, където от 1950 г. се помещава фондация „Джорджо Чини“⁶. Лабиринтът е разположен зад Манастира на Паладио и Манастира на кипарисите. Той е съвместен проект на фондация „Чини“ и международната фондация „Хорхе-Луис Борхес“ по случай 25-годишнината от смъртта му. Лабиринтът следва дизайна на арх. Коут. Създаден е от около 3200 храстчета чемшир⁷.

Това, което намирам за изключително интересно в този лабиринт, е, че когато си вътре в него, не си в състояние да го възприемеш цялостно. За да видиш неговата форма, трябва да се отдалечиш, да погледнеш от дистанция и отвисоко – нещо много характерно и за живота. Обикновено е трудно в настоящия момент да осъзнаеш дали си на правилната пътека, да видиш в перспектива развитието на събитията. Имаме нужда от дистанцията на времето или от дистанцията на чуждия поглед. Казват, че най-добра гледка към Лабиринта на Борхес има от близко разположената кула, откъдето се виждат неговата форма на отворена книга и двата огледални надписа *BORGES*. Сред линиите, образуващи лабиринта, могат да бъдат разчетени още цифрата 86, съответстваща на годините, на които е починал писателят, както и инициалите на съпругата му – Maria Kodama.

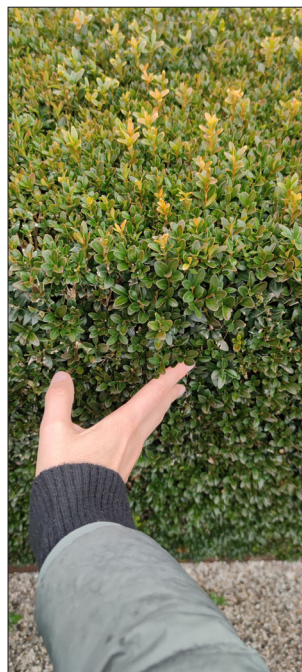
⁵ The Borges Labyrinth in Venice. Art Destination Venice (universes.art) Разказът е публикуван в **Борхес Х.-Л.** Смърт и компас. София: Труд, 2004.

⁶ Home – Fondazione Giorgio Cini Onlus. <https://www.cini.it>

⁷ The Borges Labyrinth in Venice. Art Destination Venice (universes.art)

7.

8.

9.

10.

Обр. 7., 8., 9., 10. Снимки от Лабиринта на Борхес, остров Сан Джорджо Маджоре, Венеция.
Снимките са на автора.

Този лабиринт е от типа, наречен на английски *maze*, тоест на моменти имаш право на избор, но ако поемеш по грешна пътека, трябва да се върнеш, за да тръгнеш по вярната и отвеждаща те на изхода – метафора на живота и неговата предопределеност.

Обр. 11. Поглед към Лабиринта на Борхес от камбанарията на църквата Сан Джорджо Маджоре. Снимката е на автора

Наред с образа на любими на Борхес предмети – огледало, пясъчен часовник и голям въпросителен знак – в него е „затворена“ и музика, композирана от Антонио Фреска, изпълнена от оркестъра на „Театро дела Фениче“⁸. Ако останеш в лабиринта, след като приключи музикалното произведение, усещаш ритъма на стъпките си по чакъла, които сякаш отброяват времето на пътешествието ти. По време на разходката по тясната пътека на лабиринта можеш да докоснеш храстчетата и да усетиш тяхната специфична текстура и аромат. Преживяването е предназначено за всички сетива.

В Лабиринта на Борхес сякаш е затворена много памет – памет за Борхес, за историята на създаването на това съоръжение, за мястото, на което се намира – „Венецианския лабиринт“, за архитектурното наследство на Паладио, за спецификата на островното разположение, отделящо по естествен начин сакралното от профанното⁹.

Наред с невероятната история и преживяване на Лабиринта на Борхес това, което ме впечатли и което стана повод да включа съоръжението в настоящата статия, е, че той беше отворен за първи път за обществено посещение през пандемичната 2021 г. – вероятно съвпадение, но за мен това е знаково събитие, което изтъкна една от забелязаните от мен особености на съвременното сакрално пространство. Много често то има вид и смисъл на пътека, на пътуване сред природата – същото това пътуване или разходка, което по време на пандемията се превърна в бленувано и почти сакрално преживяване за затвореното в изолация световно население.

⁸ Разходката в лабиринта е съпроводена от аудиогайд със запис на произведението, посветено на лабиринта. <https://www.cini.it>.

⁹ Според „Речник на символите“ на Шевалие и Геербрант островът е древен символ за духовен център (Chevalier, Gheerbrant 1996: 544)

Обр. 12. Павилион за наблюдение *Landroom*, *Gitai Architects*

<https://www.archdaily.com/946160/landroom-observatory-pavilion-gitai-architects> Accessed 29 Oct 2021.

ISSN 0719-8884, сн. Dan Bronfeld

Вторият пример, който е включен в настоящата статия, считам, че изразява друга посока на развитие на съвременното сакрално пространство, която отлично отговаря на наложените от пандемичната обстановка условия. Тази посока води към природата и откликва на необходимостта на съвременния човек да общува с нея. Това, което съвременното сакрално пространство може да направи, е единствено да превърне това общуване в преживяване, което може да бъде възприето като сакрално. Много подобни примери могат да бъдат забелязани в последните години (например инсталациите на James Turrell – *SkySpace*). Но тази посока се оказва, че води едновременно и към „вътрешното пространство“ на всеки човек, напомняща ни, че сме едно цяло с природата.

Сакралната сграда, включена в настоящата статия, носи името *Landroom*¹⁰ и е дело на архитектите *Gitai architects*, чиято практика е базирана в Израел и Париж. *Landroom* е разположен сред пустинята Негев в Израел – специфичен ландшафт, зареден с много религиозна символика, място за усамотение и просветление на не един религиозен водач или светец, място (не конкретно тази пустиня), сред лабиринта на чиито пясъци Мойсей води народа си на пътешествие, целящо времето да промени съзнанието. В случая пустинята е гледката от този „павилион за наблюдение на природата и звездите“, както го определят неговите автори¹¹. Пустинята, или по-скоро земята от мястото изгражда и материалната обвивка на сградата. Павилионът е създаден по технологията за земно строителство, тоест използван е местен естествен строителен материал. Атмосферата в това пространство се допълва и от своеобразната камбанария, която представлява прозорче в стената, в което са окачени на въженца с камъчета и пръчици, намерени на мястото и които, полюлявани от вятъра, сякаш композират музиката на пустинята.

¹⁰ land – от англ. земя, room – от англ. стая, помещение, пространство.

¹¹ <https://www.archdaily.com/946160/landroom-observatory-pavilion-gitai-architects> ISSN 0719-8884

Обр. 13. „Камбанарията“ на Landroom, сн. Ben Gitai, “Landroom Observatory Pavilion / Gitai Architects” 21 Aug 2020. ArchDaily. Accessed 29 Oct 2021. <<https://www.archdaily.com/946160/landroom-observatory-pavilion-gitai-architects>> ISSN 0719-8884

Спецификата на пустинния климат дават на този павилион и функцията на „убежище“ от жарките лъчи на слънцето през деня¹².

Обр. 14. Павилион за наблюдение Landroom, Gitai Architects
<https://www.archdaily.com/946160/landroom-observatory-pavilion-gitai-architects> Accessed 29 Oct 2021.
ISSN 0719-8884, сн. Dan Bronfeld

Сградата представлява масивен куб, изграден от земна маса, като от него е „изрязан“ цилиндър, дефиниращ обема на вътрешното пространство. Формата на плана, а и на покрива – кръг, вписан в квадрат, носи древна символика за целостта на Вселената¹³. Това създава усещане за принадлежност към свят, по-всеобхватен от Земята. Кръгът на пода загражда специалното пространство на сградата, което предразполага към медитация и съзерцание, а този в „покрива“, рамкиращ небето, насочва погледа към звездите и безкрая. Точно срещу входа е разположена пейка с гледка към необятността на пустинята. *Landroom* може да подслони най-много двама човека, на което

¹² <https://www.archdaily.com/946160/landroom-observatory-pavilion-gitai-architects> ISSN 0719-8884

¹³ Русева, 2000:77.

наблягат и архитектите като съществен факт в съвременните пандемични условия¹⁴. Но освен погледа към звездите и Космоса архитектите подчертават и другия вид пътуване, което това пространство предопределя – „духовно“ пътуване навътре към себе си¹⁵. Това вътрешно търсене сякаш беше преоткрито по време на изолацията последните две години. Целта му е духовно изграждане и осъзнато съществуване – същността на всяко сакрално преживяване.

Това, до което води следването на пътеката на лабиринта, в този случай е постигнато чрез кръглата форма на вътрешното пространство на *Landroom*, чиито стени сякаш насочват съзнанието към теб самия, а пустинята и звездите създават идеалната обстановка за това. И двете съоръжения създават усещане за безкрай. Криволичещите пътеки на лабиринта и затворените в него символика и памет пресъздават безкрая на времето, а рамкираните от *Landroom* гледки към простора на пустинята и небесната шир позволяват да съпреживееш безкрая на пространството. Оказва се, че ограниченията (наложени в случая от пандемията) могат да бъдат предпоставка за усещането за безграничното.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Борхес, Х. Л.** Смърт и компас. София: Труд, 2004. [Borhes, H. L. Smart i Kompas. Sofia: Trud, 2004.]
- Елиаде, М.** Трактат по история на религиите. София: Изток–Запад, 2012. [Eliade, M. Traktat po istoria na religiite. Sofia: Iztok–Zapad, 2012.]
- Русева, М.** Тракийска култова архитектура в България. Ямбол: „Я“, 2000. [Ruseva, M. Trakiyska kultova arhitektura v Balgaria. Yambol: „Ya“, 2000.]
- Chevalier, J., Gheerbrant, A.** The Penguin Dictionary of Symbols. London: Penguin Books, 1996.
- Goldberger, P.** Epilogue: On the Relevance of Sacred Architecture Today. // In: Constructing the Ineffable. Contemporary Sacred Architecture, ed. Karla Cavarra Britton. New Haven: Yale University Press, 2010. <https://www.cini.it/>
- Sarbova, A.** The Labyrinth and the Contemporary Sacred Space. – In: Megalithic Monuments and Cult Practices. Proceedings of the Third International Symposium. Blagoevgrad 8 – 9 Septeber. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2020, 383 – 394. [Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“, 2020, 383 – 394.]
- “Landroom Observatory Pavilion / Gitai Architects” 21 Aug 2020. ArchDaily. Accessed 28 Oct 2021. <<https://www.archdaily.com/946160/landroom-observatory-pavilion-gitai-architects>> ISSN 0719-8884
- The Borges Labyrinth in Venice. Art Destination Venice (universes.art)

¹⁴<https://www.archdaily.com/946160/landroom-observatory-pavilion-gitai-architects>

¹⁵Пак там.